

Landskap og økosystemer i Midtøsten har blitt formet i kontinuerlig samspill mellom vann, land, vegetasjon og mennesker over flere tusen år. Heller enn “uberørt” og “vill” natur, er det gjerne Edens have, stelt og skapt av mennesker, som best symboliserer den ideelle naturforvaltning i Midtøsten. Men modernisering, konflikter og kriger samt feilet forvaltning har skapt større miljøutfordringer enn de fleste er klar over. Det er derfor bemerkelsesverdig hvor lite oppmerksomhet slike tema får i internasjonale media og i akademia.

Naturressurser og miljøproblemer i Midtøsten

Ståle Knudsen er dr.polit. og førsteamanuensis i sosialantropologi ved Universitetet i Bergen og forfatter.

Olav Aanestad er cand.polit. og sosialantropolog ved The Nordic Agency for Development and Ecology.

Dette er selvsagt ikke uten rot i virkeligheten. Nesten en tredjedel av Midtøsten og Nord-Afrika er dekket av ørken. Men på samme vis som kultur og samfunn er også klima, vegetasjon og økologi i regionen preget av stor variasjon og kompleksitet: klimatisk fra de tempererte områder ved Svartehavskysten, via store områder med middelhavsklima og andre områder med tørt kontinentalt klima, til subtropiske og tropiske strøk. Noen områder får rikelig med nedbør – enkelte steder ved den østlige Svartehavskysten er fuktigere enn Bergen, mens betydelige områder, særlig i nord, men lokalt også i andre regioner, for eksempel i den “fruktbare halvmåne”, får tilstrekkelig nedbør til at det vokser skog eller kan drives jordbruk uten betydelig irrigasjon. Det er også omfattende variasjon i landskapets fysiske struktur, med fjellområder, utstrakte steppeområder og ofte oversette lange kyststrekninger. Store floder, som Nilen, Eufrat og Tigris, er mange steder en viktig del av økologien. Foruten muligheten som slike floder skaper for irrigasjonsjordbruk og bysamfunn, skaper de også viktige økoregioner, som flommarker og elvedeltaer, som ofte har særlig høy produktivitet og stort arts mangfold.

En sentral antakelse i økologisk antropologi er at mennesket, med dets kultur og sosiale organisasjon, er en del av økosystemer. Nyere forskning viser at det som tidligere var betraktet som uberørt regnskog vanligvis er påvirket og delvis formet i interaksjon mellom mennesker og naturomgivelser.¹ Dette er kanskje mer tilfelle i Midtøsten enn noe annet sted i verden. Landskap og økosystemer har blitt formet i kontinuerlig samspill mellom vann, land, vegetasjon og mennesker over flere tusen

TEKST: Ståle Knudsen og Olav Aanestad

UTEN Å REFLEKTERE OVER det, er vi vant til å tenke at Midtøsten er viktig ut fra et naturressursperspektiv. Olje og gass fra Midtøsten er i global skala sentrale og kritiske ressurser som også er med på å bidra til en av våre viktigste miljøutfordringer: global oppvarming. Men miljøproblemer i Midtøsten hører vi lite om. I denne artikkelen vil vi skissere hvilke naturressurser som er viktige i Midtøsten og drøfte årsaker til ulike typer miljøproblemer i regionen. Videre spør vi også: hvordan er statsforvaltningen og akademias tilnærming til naturressurser og miljøproblemer? For å eksemplifisere våre poeng henter vi eksempler fra Irak, Libanon, Syria og Tyrkia.

Økologisk kompleksitet og arts mangfold

Den populære stereotypen om Midtøstens natur er at den består av varm ørkensand.

år. Nomadenes vandring med sine dyr gjennom steppelandskap er ett eksempel på flere tusenårig samspill mellom mennesker og naturomgivelser i Midtøsten. Noen av verdenshistoriens tidligste bysamfunn vokste frem langs elver som Nilen (Kairo), Eufrat og Tigris (Bagdad) og Barada (Damaskus). Utformingen av hager utviklet seg med framveksten av landbruk, urbanisme og imperialisme i regionen. Studier av egyptisk og mesopotamisk litteratur, kunst og arkitektur viser at både fysiske og metafysiske hager, og her kanskje spesielt ideene knyttet til Edens have, har spilt en viktig rolle i forholdet mellom mennesker og natur i Midtøsten.²

Et annet eksempel på hvordan menneskelig aktivitet har formet et helt økosystem er de mesopotamiske sumper syd i Irak og Iran. Her har mennesker levd i harmoni med vannet og sivet i tusenvis av år, og har ved bygging og vedlikehold av diker siden 400-600 e.Kr. sørget for systemets reproduksjon. Dette har muliggjort et stort artsmangfold og en unik menneskelig tilpasning og kultur i det som har vært det største – større enn Libanon – våtmarksområdet i Midtøsten og vestlige Eurasia. Så delvis på tross av, men – som sumpeksempelet viser – også på grunn av at økologien er preget av menneskelig aktivitet, kan Midtøsten vise til en stor biodiversitet. For eksempel er artsvariasjonen i floraen i området som utgjorde mandatidens Palestina mer enn dobbelt så høy som i USA.³

Som et møtested for flere store landliggende økosystemer, som det vestasiatiske steppelandet, de mediterrane skogsområdene i Libanon, Tyrkia og det vestlige Nord-Afrika, ørkenområdene på den arabiske halvøy og det halvtørre landskapet

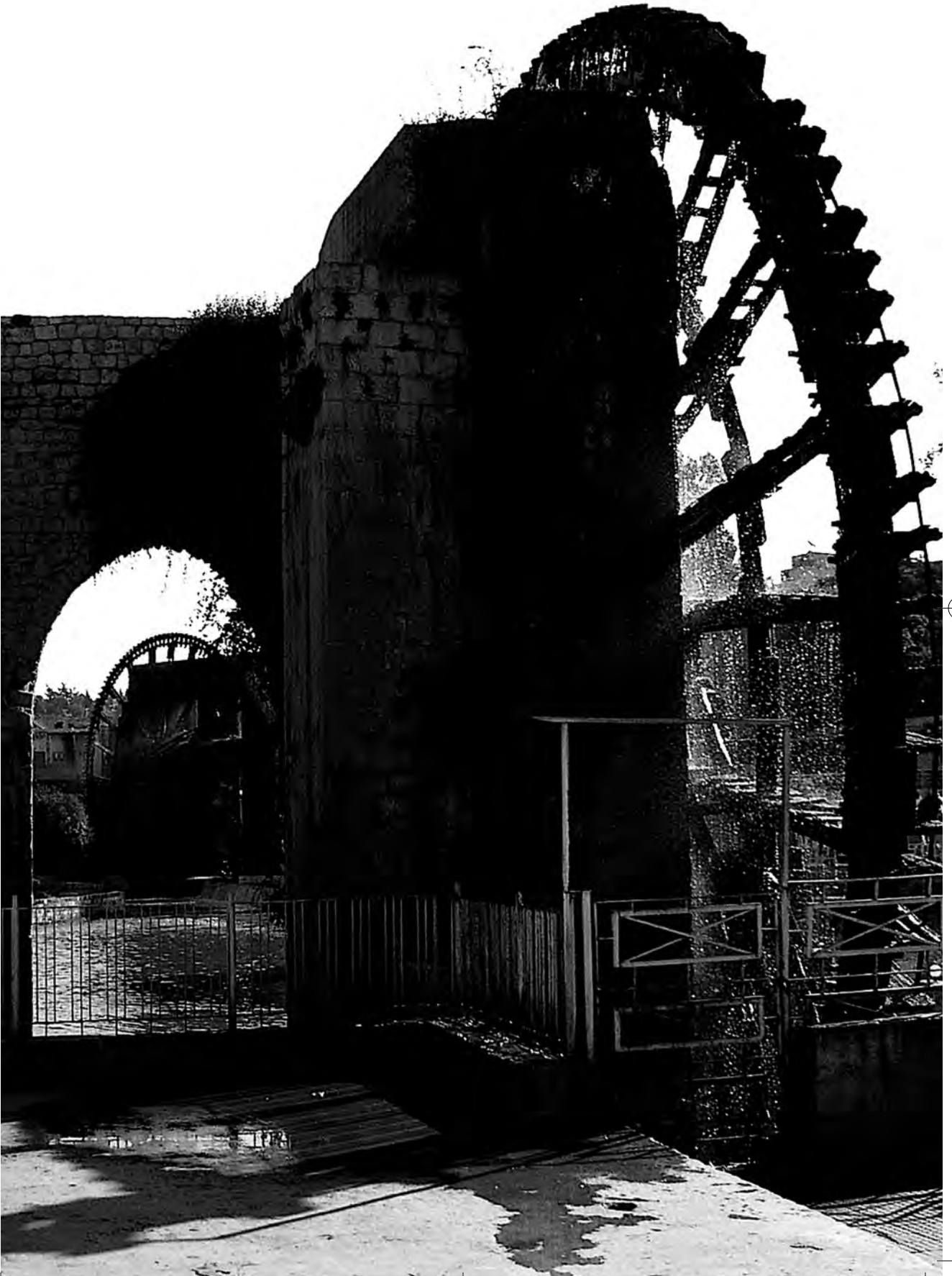
langs Middelhavets sørkyst, har Midtøsten et rikt plante- og dyreliv. Med over 500 arter med trekkfugler og lokale fuglearter er regionen mer artsrik enn for eksempel Europa.⁴ Selv i ørkenen og dens randsoner finnes det over 2000 plantearter, og bare i Iran har det blitt registrert over 10 000 arter.⁵

Midtøstens unike biodiversitet er også fremhevet av organisasjoner som Conservation International (CI) og World Wildlife Fund (WWF). Gjennom sine fokus på henholdsvis “hotspots” og “ecoregions” har begge kartlagt fire økologiske kjerneområder i Midtøsten som er særlig viktige for både den lokale og globale naturressursforvaltning.⁶ Disse strekker seg fra middelhavsbiomet i Marokko, Tunisia og Algerie, ørkenområdet langs kysten av Saudi-Arabia, Jemen og Oman, til de fruktbare skog-, steppe- og våtmarksområdene som utgjør den fruktbare halvmåne. Den fruktbare halvmåne går gjennom landene langs den østlige middelhavskysten, via Syria og Tyrkia, ned til Irak og de vestlige deler av Iran. Denne regionen opplevde en tidlig etablering av rene jordbrukssamfunn, og innehar en megadiversitet av viktige plantetyper for mat, medisin, hortikultur og fôr, samt dyrearter og økosystemer.⁷

Viktige ressurser og utfordringer

Olje og gass er opplagt de naturressursene som er av størst betydning i Midtøsten. Oljeutvinning har helt siden starten vært tett knyttet opp til vestlige staters interesser og aktiviteter i regionen, og som vi skal se nedenfor har militære konflikter, delvis

Vann er en viktig naturressurs i Midtøsten, noe de vernede vannhjulene (*norias*) i Hama, Syria, vitner om. Gjennom flere hundre år har de gitt vann til regionale irrigasjonssystemer. FOTO: OLAV AANESTAD

knyttet til det geopolitiske spillet om olje, hatt alvorlige miljøkonsekvenser. Produksjon og transport av olje er kjent for å ha store miljøkonsekvenser i seg selv, men dette har fått relativt liten oppmerksomhet i Midtøsten. I Midtøsten er det særlig den Persiske Golf som har blitt utsatt for oljeutslipp. Svært stor oljetankertrafikk gjennom golfen gjør at dette er den regionen i verden som har fjerde flest tankeruhell med

Som kultur og samfunn, er også klima, vegetasjon og økologi i regionen preget av stor variasjon.

oljeutslipp (108 i perioden 1960 til 2002).⁸ I tillegg resulterte Iran-Irak-krigen og den første Golfkrigen i ulike typer oljeutslipp i Golfen. Iraks intensjonelle ødeleggelse av oljeinstallasjoner i Kuwait i 1991 førte til det desidert største oljeutslippet verden hittil har sett. Miljøkonsekvensene har vært betydelige. Utslippene i 1991 førte til tilgrising av svært store kystområder, og særlig saudiarabiske fiskerier ble påført store tap. Imidlertid var de langsiktige miljøkonsekvensene av dette store utslippet mindre dramatisk enn ventet, og det har blitt hevdet at regulære aktiviteter i kystområdene kan være mer skadelige enn krigsrelaterte effekter.⁹

Det er ellers verd merke seg at oljeforurensingen i hovedsak rammer de marine områdene i Midtøsten, noe det understående eksempelet med marin oljeforurensning som en følge av krigen mellom Israel og Hizbullah, sommeren 2006, illustrerer. Marine områder i Midtøsten er imidlertid utsatt for mange andre problemer, som overfiske, ødeleggelse av kyst-

habitat og ulike typer forurensing. Fiske har vært og er av stor viktighet i flere områder, særlig Marokko, Tyrkias Svartehavskyst, langs deler av den arabiske halvøy, og i Pakistan. I de fleste av disse stedene har lav-intensive fiskeritilpasninger blitt delvis erstattet med moderne intensivt fiske, og i noen tilfeller har dette resultert i kraftig overfiske.

I en kort artikkel som dette er det ikke mulig å gi noen utfyllende oversikt over naturressurser, miljøproblemer og deres årsaker i Midtøsten. Ved bruk av noen eksempler ønsker vi imidlertid å både illustrere noen karakteristiske tilpasninger og identifisere noen generelle årsaker til miljøproblemer i regionen. Befolkningsvekst, urbanisering, migrasjon, industrialisering med videre er her, som mange andre steder, viktige underliggende drivkrefter for miljøforringelse. Dette er særlig tydelig i og ved hurtig voksende storbyer som for eksempel Istanbul (skogshogst, uttørring, marin forurensing), Kairo (luftforurensing) og Teheran (luftforurensing). Midtøsten antas også å være en av de regionene som vil rammes sterkest av global oppvarming, og det fryktes at den omfattende tørken i Tyrkia sommeren 2007 er en forsmak på hva som vil skje når klimaet blir varmere. De mesopotamiske sumper er ett område som er særlig avhengig av vann.

Mesopotamiske sumper og Madan-folket¹⁰

De mesopotamiske sumper utgjør den ene "tuppen" av den fruktbare halvmåne, i grenseområdene mellom Irak og Iran ned mot Den persiske golf, og konstituerte et av de mest unike økosystem og menneskelige tilpasninger i Midtøsten. Årlig oversvømmelse fra Tigris, Eufrat og andre elver i

dette elvedeltaområdet har gjort det svært fruktbart og muliggjort stor biodiversitet. Disse sumpene var overvintringsområde for to tredjedeler av villfugl i Midtøsten. Det er et biodiversitetscenter av global viktighet.

Sumpene er et resultat av et svært gammelt, men dynamisk vannforvaltningsprosjekt. Iraks minister for vannressurser uttalte nylig at de mesopotamiske sumper er langt fra uberørte: "This is the oldest and most tinkered-with landscape on Earth".¹¹ I årtusener har folk gravd kanaler og bygget diker, tørket og oversvømt marker og bygget sivhus på kunstige øyer av sivbunter. Her har de levd av jordbruk, bøfler, fiske og produksjon av siv og sivprodukter. Dette sumpområdet gav hjem til Madan-folket, "sumparaberne", som videreførte en lang tradisjon for aktiv pleie av sumpene. De er sjia-arabere som flertallet i det sørlige Irak, men skiller seg ut med en distinkt livsform og kultur.

Fra 1950-tallet, og særlig i løpet av 1990-tallet, ble sumpene uttørket. Vanntilgangen ble strupt, og tidligere flommark ble forvandlet til uproduktiv, saltholdig tørrmark. Av 15 000–20 000 km² sumper var bare 10 prosent fremdeles et funksjonelt sumpområde i 2000. FNs miljøprogram, UNEP, har betegnet uttørkingen av sumpene som "en av verdens største økologiske katastrofer".¹² Flere endemiske arter pattedyr, fisk og fugler er blitt utryddet eller er truet. 66 arter fugler er truet. Selv fiske-riene i den Persiske Golf påvirkes siden sumpene var viktig gyte- og oppvekstområder for mange fiskearter. Uttørkingen av sumpene har også ført til at det kan registreres tendenser til regional klimaendring mot et tørrere og varmere klima. Av en total Madan-befolkning på kanskje en halv mil-

lion, var bare et lite, men ukjent antall igjen i sumpene, kanskje så få som 50 000.

Det er flere årsaker til denne katastrofen, typiske årsaker i Midtøsten, men her med særlig dramatiske konsekvenser. For det første, Midtøsten gikk inn i "demningenes tidsalder" på 1950-tallet. Mer enn tredve dammer er bygget, og ytterligere tyve er under konstruksjon eller planlegging i de elvene som munner ut i sumpene. Dammene bygges både for å muliggjøre irrigasjonsjordbruk i nye områder og for å produsere vannkraft. Foruten at dette fører til at mye vann blir avledet og aldri når fram til sumpene, er den viktigste negative effekten – som ved byggingen av Aswan-dammen i Nilen – at de årlige oversvømmelsene uteblir. Verdensbanken har vært aktive i disse initiativene siden 1950-tallet, og britene var både på 1940-tallet og 1970-tallet involvert i planer for tørrlegging og jordbruk i sumpområdene.

Det nasjonalistiske og sosialistiske Bathpartiet som kom til makten i Irak i 1963, vektla statlig drevet modernisering og industrialisering. Konstruksjon av demninger og storskala kontroll av vann var en viktig brikke i denne moderniseringspolitikken. Samtidig ble Madan-folket betraktet som usiviliserte, fattige, umoralske og skitne. Myndighetene forsøkte å få økt kontroll for å "utvikle" dem og området. Med utgangspunkt i en drøfting av oppdemningsprosjekter i Nilen har Mitchell hevdet at "[f]or many postcolonial governments, this ability to rearrange the natural and social environment became a means to demonstrate the strength of the modern state as a techno-economic power".¹³ Dette er ikke en politikk som er isolert til vestlig-orienterte stater eller

regimer. Iran bygger nå (etter amerikansk modell) en ny stor demning for vannkraftproduksjon og eksport av ferskvann til Kuwait over den største av de iranske elvene som flyter inn i sumpområdet.

Den andre viktige årsaken til nedbryting av sumpsystemet er konflikt og krig. For det første ble det sosio-politiske system i sumpene destabilisert siden det lå i frontlinjen i krigen mellom Iran og Irak på 1980-tallet. Videre satte Saddam i gang en omfattende kampanje mot madanene etter den første Golfkrigen i 1991. Madan-folket, som mange andre sjaier i regionen, hadde gjort opprør mot Saddams styre. Myn-dighetene flyttet store befolkningsgrupper, ødela landsbyer og diker og satte i verk omfattende ingeniørarbeid som bidro til å tørke ut sumpene. Mange madaner flyktet til leirer i Iran. Madan-folket og sumpene blir satt ytterligere under press fordi det antas at sumpområdet har svært betydelige oljereserver.

Etter invasjonen av Irak i 2003 bedret situasjonen seg noe. Det har vært rikelig med vann tilgjengelig siden folk har ødelagt diker fra Saddams tid, krigen har ført til redusert aktivitet og forbruk av vann i jordbruket i Irak, og nedbør og snøsmelting har vært rikelig i elvenes nordlige områder. Opptil 58 % av området har igjen fått flomvann. Mange arter har kommet hurtig tilbake, og vegetasjonen sprer seg. Det komplekse økologiske system i sumpene ser ut til å reetablere seg overraskende hurtig.

Imidlertid har de siste års flommer vært tilfældige. I tillegg er restaurering av sumpene avhengig av at man klarer å forhandle en vannfordelingsplan med Tyrkia, Syria og Iran som sikrer tilstrekkelig vannføring til å sikre sumpenes

gjenoppbygging og vedlikehold. Selv om det sannsynligvis er urealistisk å gjenoppbygge hele sumpområdet, vil det kunne bidra til sosial og politisk stabilitet i området. Imidlertid står ikke dette høyt på okkupasjonsmaktens agenda. Kongressen i USA har ikke villet bevilge penger til gjenoppbygging av sumpene.

Det er usikkert hvordan det går med madanene i denne situasjonen. Det er nok urealistisk å forvente at flertallet av dem vil vende tilbake til sin gamle livsstil og rolle som pleiere og voktere av sumpene. Eksemplet her illustrerer hvordan økosystem og et folks skjebne kan henge tett sammen, og hvordan storskalaprosesser – noen regionale eller nasjonale, men i dette tilfellet også av global karakter – kan være avgjørende for utvikling av kultur-økologiske systemer. Det er imidlertid interessant at skjebnen til madan-folket og sumpene har fått så lite oppmerksomhet internasjonalt. Det kan skyldes at til forskjell fra for eksempel avskogningen i Amazonas, som har globale konsekvenser for klimaet, er konsekvensene her først og fremst lokale.

Krig og miljø i Libanon

Sumpeksempelen fra Irak viste blant annet at regionale og lokale konflikter og politiske og militære konflikter er en av hovedutfordringene for en god naturressursforvaltning i Midtøsten. Et annet eksempel på dette er den israelske invasjonen av Libanon i 2006. Foruten de enorme menneskelige lidelsene landet ble påført, var også miljøskadene svært omfattende.

I løpet av den israelske invasjonen i juli og august 2006, ble Libanon utsatt for en omfattende bombing av sivile områder og infrastruktur. Blant våpentypene som er

Madan-folket og deres sivøyer i de mesopotamiske sumper.

FOTO: TOR EIGELAND. GJENGITT MED TILLATELSE

bekreftet brukt av den israelske hæren, er klasebomber og hvitt fosfor.¹⁴ Ifølge UNEP etterlot krigshandlingene over en million ueksploderte klasebomber, som spesielt utgjør en fare i landbruksarbeid. Men den mest dramatiske miljødeleggelsene er bombingene av oljetanker i Jiyeh, sør for Beirut, som forårsaket en av historiens verste oljeutslipp i det østlige Middelhavet.¹⁵ Satellittbilder tatt etter angrepet viser at oljeutslippene dekket store deler Libanons kystlinje (150 km av den 225 km lange kysten ble berørt), deler av den syriske kysten, samt tyrkiske og kypriotiske havområder.¹⁶ Oljeutslippet i kombinasjon med det israelske marinenes blokade av libanesiske farvann, førte til store tap for den lokale fiskeindustrien. De sene sommermånedene er spesielt viktige for libanesiske fiskere og bidrar til omtrent en tredjedel av deres årsinntekt.

Bombingen av oljetanken i Jiyeh forårsaket en umiddelbar økologisk katastrofe,

men effekten av krigføring på naturressurser har også langsiktige konsekvenser. Spredning av udetonerte eksplosiver, tungmetaller og kjemisk forurensing fra krigsmateriell i jord og vann utgjør en trussel for både for mennesker, fauna og flora. I tillegg kommer også tap av store skogområder både i Libanon og Israel, som på grunn av bombing ble satt i brann.

Stat og naturressursforvaltning i Syria

En annen årsak til miljøproblem, som eksempelet fra Irak pekte på, er moderniserende staters vilje og evne til å implementere store utviklingsprosjekter og ambisjon om å kontrollere og transformere både natur og samfunn. Ambisiøse kolonistater og senere moderniserende stater i regionen har utvilsomt bidratt til omfattende endringer i Midtøstens økologisk-kulturelle mosaikk. Mye av politikken innebærer forsøk på standardisering for å gjøre den lokale kompleksiteten oversiktlig

og dermed forenkle elitens mulighet til å styre og omforme både natur og samfunn.¹⁷ I denne prosessen tas i stor grad vestlige modeller i bruk, og når det gjelder forvaltning av naturressurser, foregår standardisering av forvaltningsregimer ofte i tett dialog med internasjonale organisasjoner og konvensjoner. Selv i en relativt isolert arabisk-sosialistisk stat som Syria får slike prosesser betydning.

Syria har en variert natur; landet ligger sentralt i den fruktbare halvmåne, og omfatter kystlandskap, våtmarksområder, skogsområder, steppeland og høyland. I likhet med Norge har Syria undertegnet en rekke internasjonale konvensjoner og avtaler om forvaltning av naturressurser, herunder Konvensjonen om biologisk mangfold og Agenda 21. Landet samarbeider også med det internasjonale samfunn, for eksempel FN-organisasjoner som UNDP og FAO, i forvaltningsspørsmål. Gjennom sitt internasjonale engasjement har den syriske stat vedtatt målsetninger for sin miljøpolitikk som følger globale fokusområder. Syria har så langt gitt 42 områder status som verneområde eller naturreservat, og jobber med å utvide de nasjonale forvaltningstiltakene.¹⁸

Men å koordinere lokale behov med internasjonale mål betyr ikke nødvendigvis en bedre ramme for miljøvern. I sin studie av forholdene på den syriske *badia*, steppelandet som strekket seg over hele det sørlige delen av landet, viser Dawn Chatty at naturressursforvaltning er en meget kompleks prosess som krever en god forståelse av den lokale konteksten.¹⁹ *Badia* er en halvtørr steppe som dekker 80 prosent av Syrias landareal. Chatty beskriver hvordan området har vært gjenstand for en politisk kamp mellom beduiner og sentrale

myndigheter siden staten ble opprettet. Beduingrupper har forvaltet området under flere hundre år med skiftende regimer. Under det franske styret tidlig på 1900-tallet hadde beduinene selvstyre. Dette varte fram til de første oljefunnene i Syria. Som en følge av funnene ønsket Frankrike kontroll over steppen, noe som også innbefattet befolkningen der. Regimet la press på pastoralistene for å gjøre dem bofaste, blant annet gjennom tildeling av land og goder til ledende familier innen de forskjellige stammene.

Den politiske striden om steppelandet fortsatte da Syria oppnådde uavhengighet i 1946 og fikk en ny dimensjon med innføringen av miljøpolitikken på 1960-tallet. I denne perioden begynte utrykk som miljøforringelse, forørkning og overbeiting å gjøre seg gjeldende hos fagfolk og politikere, og den syriske *badia* ble erklært degradert av nasjonale og internasjonale eksperter. Chatty bemerker at dette skjedde uten at en hadde noe historisk datagrunnlag å legge til grunn for avgjørelsen. Syriske myndigheter introduserte naturforvaltningsplaner som hovedsakelig hadde blitt utviklet i Vesten. Disse var i stor grad rettet mot ivaretagelsen av fauna og flora, og tok lite hensyn til menneskelig aktivitet på steppelandet. Den syriske staten gav blant annet beduinene skylden for overbeiting, og for å ha utryddet gassel og oryx gjennom jakt. Staten iverksatte nye forvaltningsplaner for å verne om steppelandene. På samme tid ble også industrialisert landbruk i disse områdene trappet opp.

Gjennom 1960- og 70-tallet, mens de nye systemene ble introdusert, fortsatte beduinene å bruke området som før. På tross av innføringen av sentralstyrte forvaltningsprogram, har tradisjonelle brukssys-

temer blant beduinene blitt ivaretatt. Men på grunn av økende industrialisering og det at myndighetene ikke anerkjente andres krav på autoritet i området, har beduinene blitt tvunget ut til mer marginale deler av steppelandet.

Chatty understreker at vestlige praksiser for naturforvaltning ikke nødvendigvis er egnet i Midtøsten. Blant annet vises dette gjennom at en i perioder med stor tørke har vært nødt til å (uoffisielt) deregulere vernestatusen til naturområder for å gi pastoralister beitetilgang. Vestlig forvaltningsfilosofi har i stor grad vært rettet mot å bevare lommer av uberørt natur innimellom menneskeskapt landskap. En ønsker dermed å skjerme naturen fra ekstern påvirkning.

Chatty vektlegger at beduinene ikke opererer ut i fra en slik likevektsmodell for ressursforvaltning, men tilpasser seg kontinuerlig skiftende omstendigheter, og reforhandler jevnlig bruksrettigheter seg i mellom i forhold til skiftende økologiske og sosiale prosesser. Dette er en tilnærming til ressursforvaltning som har vist seg effektiv gjennom mange hundre år. Den syriske stat, på sin side, ønsker å beholde kontrollen over steppelandet, samt å forhold seg til internasjonale miljøpolitikk. Dette har ført til en paradoksal situasjon, hvor staten uoffisielt tillater alternativer forvaltningssystemer på steppelandet, mens de offisielt hevder en forvaltning i tråd med nasjonal og internasjonal politikk.

Tyrkisk fiskeripolitikk

Den tyrkiske stat har også hatt en svært modernistisk utviklingspolitikk, noe som blant annet har manifestert seg i utviklingen av fiskeriene. Den osmanske staten administrerte svært detaljerte og lokalspe-

sifikke fiskerireguleringer, der for eksempel bare én landsby eller person hadde rett til å fiske med et bestemt redskap på et avgrenset territorium. Statens interesse i fiskeriene var i hovedsak skattlegging og muligheten for å knytte til seg eller belønne enkeltindivider ved å tildele fiskerettigheter som privilegier. For den tyrkiske republikanske stat fremsto privilegier som en uønsket arv fra den diskrediterte osmanske tid, og som for mange andre sektorer, ble fokuset for fiskeripolitikken økonomisk vekst og utvikling. Dette skulle foregå helst etter vestlig modell, både når det gjaldt teknologi og organisering. Særlig ble fiskerisektorens del av den totale nasjonale økonomi understreket ved å fremheve sektorens potensielle bidrag til produksjon av proteiner. Skattene ble så å si fjernet, og særlig fra 1970-tallet gikk staten inn med betydelige investeringer til infrastruktur og fiskerikreditt. Mange fiskeoljefabrikker ble bygget med statlige tilskudd. Særlig snurpenotfisket etter de rike ansjosforekomstene i Svartehavet økte hurtig på 1970- og 80-tallet, inntil økosystemet og fiskeriene kollapset i 1989, blant annet på grunn av overfiske.

Staten hadde ført en klassisk modernistisk fiskeripolitikk, slik den var utviklet i Vesten fra 1950-tallet og utover, med vekt på teknologisk utvikling og produksjonsøkning. Når den tyrkiske fiskeriforvaltningen og havforskningen siden 1990 har søkt nye modeller for bærekraftig utvikling, ser de igjen til dominerende internasjonale modeller, som bio-økonomiske modeller som fokuserer på maksimum bærekraftig utbytte (MSY), total tillatt fangst (TAC) og fartøykvoter. Lokale praksiser og egen historie ignoreres. En ledende havforsker i Tyrkia har uttalt at

“tyrkiske fiskere har, ulikt fiskere i Europa og Japan, ingen tradisjon for å begrense tilgang til fiskeriene”. Denne uttalelsen gjenspeiler ikke virkeligheten, men er et uttrykk for en ideologisk informert posisjon blant eliten der fiskere og andre ukultiverte antas å være utilstrekkelig “modernisert”.²⁰

Akademisk sneversyn?

Tatt i betraktning hvor viktige utfordringer Midtøsten står ovenfor når det gjelder naturressursforvaltning og miljøproblem, er det bemerkelsesverdig hvor lite oppmerksomhet slike tema får i internasjonale media og i akademia. Både akademia og internasjonale organisasjoner sin tilnærming til regioner som India, Sørøstasia og Afrika er i stor grad preget av ideal som bærekraftig utvikling, naturressursforvaltning, allmenningsressurser, tradisjonell økologisk kunnskap og innfødt kunnskap. Dette er tema som er omtrent totalt fraværende i akademiske tekster om Midtøsten, og er kraftig tonet ned i media og internasjonale organisasjoners tilnærming til regionen. Det er komplekse årsaker til dette som en av oss har drøftet i større detalj andre steder.²¹

Kort oppsummert kan vi skissere fire årsaker. Det viktigste er at med det som erfares som en islamsk oppvåkning i regionen, har islam og dets relasjon til politikk og stat kommet øverst på den politiske og akademiske agendaen. For det andre har utviklinger internt i akademia, særlig med orientalismekritikken og den postmoderne vending og representasjonskrisen i blant annet antropologi, ført til at fortolkende fag har fokusert mer på identitet og narrativer enn på materielle forhold og sosiale relasjoner. For det tredje har Midtøsten

ikke vært viktig i den internasjonale diskurser om natur- og miljøvern. Det er ingen naturressurser som kan mobilisere miljøvernere og internasjonale organisasjoner på samme måte som regnskog eller hval. Olje er globalt viktig, men ikke som ressurs som skal beskyttes, og ingen folkegrupper i Midtøsten kan knytte sin “tradisjonelle” livsstil til olje. For det fjerde har tradisjonell lov av ulike grunner i større grad blitt ignorert i Midtøsten enn i mange andre postkoloniale områder. Dette har særlig medført at alternative, og ofte moderniserings skeptiske tilnærminger som fokuserer på tradisjonell økologisk kunnskap eller innfødt kunnskap, har hatt lite grobunn i studier og forvaltning av naturressurser i Midtøsten.

Uberørt natur eller paradisi?

Naturressurser utgjør sentrale dimensjoner i både lokal og internasjonal politikk i regionen. Som eksemplene våre viser, er naturressurser viktig for å ivareta samfunn og infrastruktur, og deler av Midtøsten står overfor svært alvorlige miljøutfordringer. Det er derfor merkverdig at fokuset på ressursforvaltning, både blant akademikere og politikere, ikke blir viet mer oppmerksomhet.

Men det er på samme tid viktig å forstå natur og miljø innenfor en lokal kontekst. Hotspots og biodiversitet er selvsagt viktige elementer i den internasjonale miljødiskursen, og er, på samme måte som ideen om “vill” og “uberørt” natur, ikke sentrale i befolkningens egen opplevelse og kategorisering av sine naturomgivelser. Riktignok kan et fokus på hotspots og artsrikdom gjøre folk i Midtøsten og verden ellers oppmerksomme på at regionen har rikdommer som ofte ikke blir erkjent. Imi-

dlertid gir dette fokuset i liten grad høyde for interaksjonen mellom mennesker og dets omgivelser, og for hvordan mennesker som madanene pleier og skaper natur. For folk i Midtøsten er det gjerne ikke den uberørte naturen, manifestert i verneområder, som idealiseres. Det er Edens have som er deres paradiset. Og dette paradiset er avhengig av mennesker for sin fortsatte eksistens.

• f •

- 1 Willis, K. J.; Gillson, L. og Brncic, T. M.: "Ecology: How 'Virgin' Is Virgin Rainforest?", i *Science*, vol. 304, no. 5669, 2004, s. 402-403.
- 2 Foster, Karen Polinger: "Gardens of Eden: Exotic Flora and Fauna in the Ancient Near East", i "Transformations of Middle Eastern Natural Environments: Legacies and Lessons". Yale University Bulletin Series nr. 103, 1998, s. 320-329.
- 3 Albert, Jeff; Bernhardsson, Magnus; Kenna, Roger: "Introduction", i "Transformations of Middle Eastern Natural Environments: Legacies and Lessons". Yale University Bulletin Series nr. 103, 1998, s. 8 - 14. Området, som dekker Palestina, Israel og Jordan, innehar nær 90 forskjellige plantearter per 1000 km². Artsvariasjon pr. 1000 km² er en måte å kartlegge biodiversitet innen et gitt område.
- 4 Albert et al. 1998.
- 5 Fisher, W. B.: "The Middle East: A Physical, Social, and Regional Geography". London: Methuen, 1978, s. 91.
- 6 Conservation International (CI): "Biodiversity hotspots", www.biodiversityhotspots.org/, september 2007; World Wildlife Foundation (WWF): "Ecoregions", <http://worldwildlife.org/science/ecoregions.cfm>, september 2007.
- 7 Jaradat, A. A.: "Biodiversity and Sustainable Agriculture in the Fertile Crescent", i "Transformations of Middle Eastern Natural Environments: Legacies and Lessons". Yale University Bulletin Series nr. 103, 1998, s. 31 - 57.
- 8 O'Rourke, Dara og Sarah Connolly: "Just Oil? The Distribution of Environmental and Social Impacts of Oil Production and Consumption", i *Annual Review of Environment and Resources*, vol. 28, 2003, s. 587-617.
- 9 Price, A. R. G.: "Impact of the 1991 Gulf War on the Coastal Environment and Ecosystems: Current Status and Future Prospects", i *Environment International*, vol. 24, nr. 1, 1998, s. 91-96.
- 10 Denne seksjonen er basert på følgende litteratur: Lawler, Andrew: "Ecology: Reviving Iraq's Wetlands", i *Science*, vol. 307, no. 5713, 2005, s. 1186-1189; UNEP: "The Mesopotamian Marshlands: Demise of an Ecosystem": Nairobi: Division of Early Warning and Assessment, United Nations Environment Programme, 2001; Assisting Marsh Arabs and Refugees (AMAR) 2004: "The Marsh Arabs and the Marshlands", www.amarappeal.com/marsh_arabs.php, besøkt april 2005; BBC: "Iraq marshes' recovery 'in doubt'", BBC NEWS nettside (newsnote.bbc.co.uk), 30 august 2006.
- 11 Lawler 2005.
- 12 UNEP 2001:viii.
- 13 Side 21 i: Mitchell, Timothy: "Can the Mosquito Speak?", i "Rule of Experts. Egypt, Techno-Politics, Modernity", red. Timothy Mitchell. Berkeley: University of California Press, 2002, s. 19-53.
- 14 United Nations Environment Programme (UNEP): "Lebanon: Post-Conflict Environmental Assessment", www.unep.org/pdf/Lebanon_PCOB_Report.pdf, september 2007.
- 15 Heinrich Böll Foundation: "Environmental Impact of the 2006 Lebanon War", www.boell-meo.org/download_en/Environmental_Impact_of_War.pdf, september 2007; Friends of the Earth (FOE): "Oil spill disaster, Lebanon forest fires, Israel and Lebanon: Catastrophe in the midst of a tragedy", www.foeurope.org/activities/oil_spill_lebanon/index.htm, september 2007.
- 16 Bilder av oljeforurensingen er blant annet tilgjengelig på sidene til NGOen Friends of the Earth: http://www.foeurope.org/activities/oil_spill_lebanon/SatellitePicture_%20Lebanonoilspill_lowres.jpg
- 17 Scott, James: "Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed". New Haven: Yale University Press, 1998.
- 18 World Database on Protected Areas (WDPA): "World Database on Protected Areas", <http://sea.unep-wcmc.org/wdpa/>, september 2007.
- 19 Chatty, Dawn: "Environmentalism in the Syrian Badia: The Assumptions of Degradation, Protection and Bedouin Misuse", i "Ethnographies of Conservation: Environmentalism and the Distribution of Privilege", red. David G. Anderson and Eeva Berglund. Oxford: Berghahn Books, 2004, s. 87-100.
- 20 Knudsen, Ståle: "From Tax to Proteins. State Fishery Policy and the Disregard of Tradition in Turkey," i *Middle Eastern Studies*, vol. 40, nr. 1, 2004, s. 109-157; Knudsen, Ståle: "Fishers and Scientists in Modern Turkey. The Management of Resources, Knowledge and Identity on the Eastern Black Sea Coast". Oxford: Berghahn Books, under trykking).
- 21 Knudsen, Ståle: "I Midtøsten er det islam, ikke 'innfødt kunnskap'", i *Norsk Antropologisk Tidsskrift*, vol. 15, nr. 1-2, 2004, s. 56-70; Knudsen, Ståle: "A Comparative Overview of Academic Discourse on Indigenous Knowledge in the Middle East and Africa," i "Indigenous Knowledge Systems and Sustainable Development: Relevance for Africa", red. Boon, Emmanuel and Luc Hens. Delhi: Kamla-Raj Enterprises, 2007.